

SVIJET POSLIJE PANDEMIJE

(Fareed Zakaria (2020) *Deset lekcija za svijet poslije pandemije*, Zagreb: Fraktura)

pripremio: prof. dr. Amir Karić

Analizu mogućih struktura i odnosa u postpandemijskom svijetu Fareed Zakaria razmatra u *Deset lekcija za svijet poslije pandemije*, deset poglavlja koja, uz uvod na početku i zaključak na kraju, čine sadržaj knjige koju predstavljamo.

Zakaria smatra da nije nemoguće da će virus COVID-19 izazvati najveću ekonomsku, političku i društvenu štetu po ljudski rod, kakva ga nije zadesila od Drugog svjetskog rata. Koronavirus možda jesete nov, ali pošasti su od davnina povremeno pustošile svijet. Homer u *Ilijadi* spominje pustošenje kuge. Tukidid u *Historiji peloponeskog rata* govori o kugi koja je pomela Atinu i pomogla Sparti da pobijedi. Bubonska kuga/Crna smrt se proširila u 14. stoljeću iz Srednje Azije u Evropu. Neki su smatrali da su je donijeli Mongoli, a drugi da su je donijeli trgovci. Skoro pola stanovništva Evrope Bubovska kuga je usmrtila. Imala je seizmički efekat: mnogo zemlje za obradu – malo radne snage, nagli rast nadnica, plemstvo počelo propadati u zapadnoj Evropi, pokrenuta je intelektualna revolucija: renesansa, reformacija i prosvjetiteljstvo. Oko 600 vojnika Hernana Cortesa pokorilo je Južnu Ameriku. Donijeli su sa sobom i bolesti poput velikih boginja na koje su bili stekli imunitet, a domoroci ga nisu imali zbog čega su se razbolijevali i umirali. Španska gripa tokom Prvog svjetskog rata je ubila oko 50 miliona ljudi. Dakle, historija je puna epidemija sa zastrašujućim posljedicama.

Nakon Hladnog rata 1945-1990. svijet je bio u novom poretku čija su obilježja bila: a) geopolitički – američka moć; b) ekonomski – slobodno tržište; c) tehnološki – informatička revolucija. U posljednjih dvadeset godina tri događaja će imati najdalekosežnije posljedice: a) geopolitički – teroristički napadi od 11. septembra 2001.; b) ekonomski – krah tržišta 2008.; c) više sfera ljudske djelatnosti – koronavirus.

Stanje pandemije uzrokovane virusom COVID-19 naglasilo je jednu od najstarijih istina u međunarodnom životu: u teškim vremenima svaka zemlja prepuštena je sama sebi.

Savremeni svijet je *brz, otvoren* – pa prema tome, gotovo po definiciji *nestabilan*. Od tri osobine – otvoren, brz, stabilan – može se spojiti samo dvije. Otvoren i brz je u osnovi nestabilan. Brz i stabilan biće sklon zatvorenosti, poput Kine. Ako je otvoren i stabilan biće vjerovatno spor, a ne dinamičan – primjer su Austro-Ugarsko i Osmansko carstvo.

DVIJE DECENIJE VELIKIH KUŠNJI I IZAZOVA

Kako je već rečeno tri prijelomna događaja na početku 21. stoljeća su: napadi u New Yorku od 11. septembra, ekonomski krah 2008. i pandemija COVID-19. Napadi u New Yorku od 11. septembra su pokazali da je navodno nezaustavljivi pohod slobodnog tržišta/tržišnog kapitalizma, zapadne demokratije i američke hegemonije proizveo ljute, nasilne reakcije u pojedinim dijelovima svijeta. Zapad sa svojim vrijednostima se razmahao po svijetu, ali se ispostavilo da nisu svi sretni zbog toga. Do ekonomskog kraha 2008. doveo je pretjerani privredni rast u kojem su finansije podivljale, toliko da je finansijski inženjering uobičajeno postao profitabilniji od pravog inženjerstva. Ljudi u SAD su namamljeni od strane kompanija da kupuju sve više i više, da kupuju sve veće i veće i da se sve više zadužuju. Toliko je sistem narastao da je mala promjena u cijenama bila okidač njegovog urušavanja/implozije.

O pandemiji se može razmišljati kao o svojevrsnoj osvetti prirode. Tri četvrtine novih bolesti kod ljudi potiče od životinja. To je slučaj s AIDS-om, ebolom, SARS-om, MERS-om, ptičijom gripom, svinjskom gripom, i najvjerovatnije s koronavirusom. Zašto je tako? Moguće je zato što čovjek živi sve bliže divljim životinjama i uništava njihova prirodna staništa, a sa povećanjem bogatstva sve više konzumira meso (otprilike osamdeset

milijardi životinja bude zaklano svake godine radi ishrane čovjeka, ne računajući ribu). Industrijalizirani uzgoj životinja najbolji je način da se napravi selekcija najopasnijih mogućih patogena. Bakterije otporne na antibiotike, koje to postaju zbog pretjerane upotrebe antibiotika u uzgoju stoke na farmama, postaju najvećim rizikom za ljudsko zdravlje na industrijaliziranim farmama.

Neprekidno privredno i naučno napredovanje ljudi Joshua Lederberg je nazvao “najvećom prijetnjom svim ostalim biljnim i životinjskim vrstama” jer ih prisiljava na potragu za njihovim “Lebensraumom”. Međutim, dodao je Lederberg, virus je, sa svojim štetočinskim potencijalom, čovjekov takmac vrijedan poštovanja.

Biološko oružje se koristilo u ratovima od davnina. Tako je 1320. p.n.e. u Maloj Aziji stado ovaca zaraženih bakterijskom bolešću otjerano iz jednog kraljevstva u drugo kako bi se bolest prenijela na ljude u tom kraljevstvu. Sovjetski savez je na vrhuncu svoje moći imao 9000 naučnika koji su bili zaposleni u programu razvoja biološkog oružja.

Napredak u biologiji i tehnologiji znači da bi za stvaranje smrtonosnih patogena danas bilo dovoljno nekoliko osposobljenih naučnika i mala investicija. Biološko oružje je jeftino za proizvodnju. Ipak, gotovo da je ta činjenica zanemarena pa je glavni međunarodni forum za sprječavanje širenja biološkog oružja Konvencija o biološkom oružju još uvijek samo sa četvero zaposlenih i sa budžetom manjim od prihoda prosječnog McDonald'sovog restorana.

Dakle, prijetnje čovječanstvu su mnogobrojne. Međutim, sumorna slika se ublažava spoznajom da je tokom historije čovjek pokazivao veliku otpornost. Preživio je ledeno doba, kuge, svjetske ratove i revolucije. Ipak, rizici su sve veći i veći. Potrebno je adaptirati se na stvarnost u kojoj se nestabilnost stalno povećava, a potom poduzimati akcije i pripremiti društva za opasnosti.

Epidemije su neizbježne, no pandemije su stvar izbora, kaže Larry Brilliant, američki ljekar koji je pomogao u iskorjenjivanju velikih boginja prije četrdeset pet godina. Ne može se spriječiti pojavu bolesti, ali se može osujetiti njihovo enormno širenje. Također, klimatske promjene se dešavaju, ali se može ublažiti najštetnije posljedice pomoću inteligentne politike. To neće biti jeftino, ali će svakako biti isplativo, jer je cilj zaštita

ljudske vrste. Iz pandemije COVID-19 treba uzeti pouku i prevenirati potencijalne nove pandemije: zabraniti trgovinu egzotičnim životinjama, razviti zdravstvene sisteme u svim zemljama, koji moraju međusobno komunicirati i učiti jedni od drugih, jer ne može se savladati globalnu bolest lokalnim reakcijama.

UPRAVLJANJE KRIZOM: BITAN JE KVALITET VLADE, A NE NJEN KVANTITET

Za upravljanje krizom, kakva je ova izazvana virusom COVID-19, nije potrebna velika vlada već efikasna vlada. Svoju tvrdnju Zakaria obrazlaže time da vlada SAD, kao najmoćnije države svijeta, loše upravlja krizom zato što ima *disperziran* sistem nadležnosti do mjere u kojoj veliki broj inicijativa ne može biti realiziran zbog veta kojeg uvijek može neko uložiti. Drugi problem je u tome što agencije koje bi trebale raditi na principu meritokratije imaju visok nivo političke kontrole što ih čini nedovoljno funkcionalnim. SAD su u vrijeme Kenedija imale administraciju/ministarstva sa sedamnaest “slojeva” imenovanih dužnosnika. U vrijeme Trumpa sa sedamdeset jednim “slojem”. S druge strane Kina je “navodno” imala maksimalno efikasan pristup pandemiji. Kažemo navodno jer je Kina uradila niz propusta na samom početku ne pridajući adekvatnu pažnju upozorenjima na virus kada su stručnjaci ukazivali da se on pojavio. Površan posmatrač bi mogao zaključiti da demokratija predstavlja problem za dobro upravljanje krizom, a da autokratski, odnosno nedemokratski režim omogućava efikasnost. Nije tako, jer nije problem demokratije već neefikasne vlade. Mnoge razvijene demokratije poput Danske ili Njemačke imale su efikasan sistem upravljanja krizom COVID-19, kao i pojedine mlade demokratije kao što je Grčka. Na kraju ove lekcije Zakaria kaže da je tokom mnogo desetljeća svijet trebao učiti od Amerike, a da sada Amerika treba učiti od svijeta. Ono o čemu treba najviše učiti je vlada – ne velika ili mala, nego dobra vlada.

TRŽIŠTA NISU DOVOLJNA

Aktuelna kriza je pokazala mnoge nedostatke koje imaju mnoga bogata društva. Potrebne su mnoge reforme kako bi se spremnije dočekalo

nove krize koje će sigurno povremeno dolaziti. Sve je jači osjećaj da sama tržišta ne mogu riješiti probleme sve veće društvene nejednakosti i nesigurnosti radnih mjesta što je izazvano neumoljivim tehnološkim promjenama i stranom konkurencijom. Ti problemi zahtijevaju vladina rješenja. Tokom 1980-ih Margaret Thatcher, premijerka Velike Britanije, stalno je ponavljala da tržišna privreda, u obliku koji se zove neoliberalnim, nema alternative. Međutim, Kina je demantirala njene tvrdnje. Alternative postoje. Kina je najbrže-rastuća privreda u posljednjih dvadeset godina i najbrže-rastuća velika privreda u historiji.

Liberalizacija tržišta u proteklim decenijama je generirala rast i inovacije, ali je isto tako osiromašila javni sektor, povećavala društvenu nejednakost, vodila ka monopolima i političkom sistemu koji pogoduje bogatim i moćnim. Mnogi amerikanci su tokom pandemije COVID-19 vidjeli te nedostatke: slaba država koja neuspješno funkcioniše, neravnopravan pristup zdravstvenoj zaštiti, mehanizmi pomoći koji pomažu bogatima znatno više nego onima koji rade za svoju plaću. U 2008., 2009. i 2020. Vlada SAD potrošila je više triliona (hiljada milijardi) dolara da spasi velike kompanije i sačuva imovinu najbogatijih Amerikanaca. Apeli da se uložiti nekoliko triliona dolara u predškolski sistem nisu dobili odgovor Vlade.

Pojam kojim se označava mogućnost brzog vertikalnog društvenog kretanja pojedinca poznat je kao "američki san". Međutim, podaci pokazuju da Amerikanci sa dna ljestvice plaća imaju 7,5% šanse da se popnu izuzetno visoko na toj ljestvici, u poređenju sa 11,5% Danaca ili 13,5% Kanađana, koji imaju gotovo dvostruko veće šanse od Amerikanaca. Iako se Danska percipira kao socijalna država, ne treba zaboraviti da je ona izrazito slobodno-tržišno orijentirana. Na listi indeksa ekonomskih sloboda *Fondacije Heritage*, Danska je na sedmom, a SAD na sedamnaestom mjestu. Danska ima otvoreno i konkurentno tržište.

Ono po čemu se sjevernoevropske zemlje razlikuju od Sjedinjenih Država jesu više stope općeg oporezivanja i redistribucije. Sistem je osmišljen da olakša stvaranje bogatstva slobodnim tržištem i slobodnom trgovinom. Zatim država pobire mnogo od tog bogatstva i troši ga da osigura jednake i brojne mogućnosti za svoje građane: univerzalnu zdravstvenu zaštitu (koja ima bolje rezultate nego ona u SAD), optimalno besplatno obrazovanje, kroz najbolje visokoškolske ustanove, programe prekvalifikacije radnika u koje se ulaže 17 puta veći postotak BDP nego što ga se ulaže u

SAD, visokokvalitetnu infrastrukturu, itd. Osnovano je pretpostaviti da bi se većina uključujući i Amerikance opredijelila za danski model. Prednost tog modela je što on prihvata dinamizam modernog i globaliziranog svijeta, a istovremeno radi na ublažavanju tjeskobe razlika koju on stvara.

Otvoreni svijet dinamičnih tržišta i tehnoloških promjena je zastrašujući. Jedan od odgovora je zatvaranje. Populisti poput Donalda Trumpa žele zadržati izvan granica imigrante, ograničiti tokove roba, usluga te na neki način konzervirati postojeću kulturu svoje nacije. Oni traže da se vrate u neko zamišljeno vrijeme veličanstvenosti. Međutim, svijet se ne može i ne treba zatvarati. Postoji način da se dinamizam prihvati i uz to pruže prilike najvećem broju ljudi: osigurati da tržišno natjecanje bude slobodno i pošteno; porezne politike podesiti kako bi više pomagale radnicima, a manje kapitalu; vlada se treba vratiti investiranju u nauku i tehnologiju; obrazovni sistem također treba više finansijske potpore kako bi se fokusiralo na cilj – osiguranje najboljeg obrazovanja. Države sjeverne Evrope pronašle su način da sve to osiguraju, sistem koji je dinamičan, demokratski, siguran i pravedan. One razumiju da su tržišta izuzetno jaka, ali nedovoljna, da mu trebaju potpora, zaštitni mehanizmi i dopune. Svi bismo trebali prilagoditi njihove najbolje prakse našim nacionalnim realnostima.

NAROD BI TREBAO SLUŠATI STRUČNJAKE, A STRUČNJACI BI TREBALI SLUŠATI NAROD

Upravljanje krizom, odnosno zaštita stanovništva od širenja COVID-19, novog i samim time nepoznatog virusa težak je posao. Sami stručnjaci u novim situacijama nemaju jedinstven stav o novim pojavama. Međutim, u ovoj prilici veliku pometnju su stvarali pojedini populistički nacionalni lideri, poput Trumpa, koji su u početku u potpunosti ignorisali procjene i uputstva zdravstvenih institucija. Populizam kao jedna vrsta ideologije smatra da je društvo podijeljeno u dvije homogene i protivničke skupine: “čisti narod” i “korumpiranu elitu”, te da politika treba biti izraz *volonte generale* (opće volje) naroda. Populističke vođe nastoje se predstaviti kao predvodnici naroda protiv korumpiranih elita. Međutim, sve napredne zemlje danas su meritokratije. Istraživanja pokazuju da elitama nedostaje empatije za teškoće sa kojima se susreću ljudi koji su na nižim stupnjevima društvene stratifikacije. Dakako da ima i drugačijih primjera, ali se oni ipak

moгу posmatrati kao pojedinačni slućajevi. S obzirom da je svijet postao jako kompliciran, stručnjaci će biti sve potrebni. Najveći moralni nedostatak meritokratije jeste uvjerenje da vas uspjeh, vaš viši položaj u društvu, čini superiornijim u bilo kojem temeljnom smislu. Na kraju, barem u demokratiji, želje naroda krajnji su izvor moći, odnosno na osnovu želje naroda dobija se politička moć. Zaključak bi bio da u kriznim situacijama neophodno je slušati upute stručnjaka, a stručnjaci trebaju imati empatiju prema narodu i osluškivati njegove želje.

ŽIVOT JE DIGITALAN

Pandemija COVID-19 dala je snažan poticaj razvoju digitalne privrede, koja se već razvijala određeno vrijeme. Bilo je mnogo valova tehnoloških promjena. Internet se počeo razvijati sa ARPANT-om američkog Ministarstva odbrane 1960-ih, a zatim se sve više širio sedamdesetih i osamdesetih na univerzitete. AMAZON je osnovan 1995. godine i prodavao je samo knjige. Dvadeset i pet godina kasnije u 1. tromjesečju 2020. ukupna Amazonova prodaja iznosi 10.000 američkih dolara svake sekunde, odnosno 36.000.000 dolara svakog sata. Danas bez zadržke može se reći da postoje dvije paralelne privrede: fizička i digitalna. Digitalna maloprodaja preuzima konvencionalnu maloprodaju toliko brzo da su procjene da će u pet godina u SAD biti zatvoreno oko sto hiljada prodavnica. Softverska revolucija stvorila je novi svijet u kojem se smanjuje razlika između digitalne i tradicionalne privrede. Danas gotovo sve radi pomoću softvera. Softver je omogućio da pametni telefoni danas povezuju većinu svijeta sa internetom. Mnogi futurolozi predviđaju da će promjene u umreženom svijetu u sljedećih dvadeset godina biti veće nego sve promjene nastale u posljednjih stotinu godina.

Sve promjene neće biti pozitivne. Kao što je rećeno COVID-19 je ubrao privrednu tranziciju ka digitalnoj privredi. Trećina Amerikanaca koji su putovali na posao sada radi od kuće. Indijska kompanija Tata Consultancy Services (TCS) objavila je da će do 2025. sedamdeset posto njenih zaposlenika raditi na daljinu. Ta politika će se odnositi na 450.000 njihovih zaposlenika. U nekom smislu rad će biti onakav kakav je bio u velikom dijelu historije, tj. tješnje povezan sa životom kod kuće, u domaćinstvu. U prošlosti poljoprivrednik je živio na svojoj zemlji, obrtnik radio blizu

svoje kuće, a trgovac imao prodavnicu u podzemlju svoje kuće. Privatno i poslovno se preplitalo, djeca su posmatrala svoje roditelje kao članove porodice i kao radnike istovremeno. U proteklih dvjesto godina, s usponom tvornica i ureda, život u kući i život na poslu strogo su se razdvojili.

Umjetna inteligencija će dovesti do najveće transformacije života. Kompjuterski stručnjaci razvijaju algoritme koji mogu pisati književna djela. Uz revoluciju umjetne inteligencije odvija se i revolucija u bio-inženjeringu. Kombinacija tih dviju revolucija – u biologiji i kompjuterstvu – omogućit će ljudskim bićima da prošire svoje fizičke i umne kapacitete. Iako pametni telefon spojen na internet čovjeku može osigurati nemjerljivo više informacija i podataka od bilo kojeg naučnika ili više njih i što postaje iz generacije u generaciju “pametniji” to nas više tjera na razmišljanje šta je to jedinstveno ljudsko u nama, osim naše sposobnosti da logički mislimo. U velikom dijelu historije ljude se hvalilo zbog mnogih kvaliteta, a koji se ne odnose na njihove sposobnosti da računaju, kao što su hrabrost, velikodušnost, odanost, povjerenje, ljubav itd. Kretanje prema digitalnom životu je široko, brzo i stvarno. Možda će jedna od njegovih najdubljih posljedica biti da nas natjera cijeliti u nama one stvari koje su najviše ljudske.

ARISTOTEL JE BIO U PRAVU – MI SMO DRUŠTVENA BIĆA

Gradska gustoća naseljenosti, područje puno ljudi koji užurbano komuniciraju, veze unutar grada i među gradovima uvijek su bili mjesta pogodna za infekcije. Kada se tome doda današnja rasprostranjenost vazdušnog saobraćaja u kombinaciji sa sve gušćom naseljenošću urbanih područja, gradovi se čine još privlačnijim za različite vrste virusa a time i za bolesti. Zbog pandemije COVID-19 bankrotirali su mnogi restorani, pozorišta, galerije, barovi, prodavnice, lišavajući gradove značajnog dijela njihovih glavnih čari.

Mnogi stanovnici gradova učinili su ono što su radili i tokom povijesti kada bi se suočili sa epidemijom – pobjegli su izvan grada. Preselili su se u kuće na selu. Između 1. marta i 1. maja 2020. godine čak 420.000 ljudi iselilo se iz New York Cityja, tačnije iz njegovih bogatih četvrti Upper East Side,

West Village i SoHo. Sličan trend je i u Francuskoj. Parižani su pohrlili ka ruralnim regijama koje su ranije prezirali kao “provinciju”.

Posljednjih nekoliko decenija, seoba ljudi u gradove je svjetski trend. Godine 1950. manje od trećine stanovništva je živjelo u gradovima. Godine 2020. taj udio je već prešao polovicu populacije. Prema UN procjenama 2050. godine više od dvije trećine ljudi živjet će u gradovima.

Godine 1800. postojala su samo dva grada sa million stanovnika, London i Peking. Sto godina kasnije bilo ih je petnaestak, a 2000. godine bilo ih 371. Predviđa se da će ih 2030. biti više od 700, od čega 125 u Kini. Tada, tj. 2030 svijet može očekivati da će imati više od četrdeset megapolisa, sa deset miliona stanovnika i više. Iako ovi pokazatelji pomalo zastrašuju gradovi će preživjeti. Kako se vrši naseljavanje tako se vrši i njihova reorganizacija.

Gradonačelnica Pariza je pokrenula u januaru 2020. izbornu kampanju za reizbor sa glavnim ciljem reorganizacije grada kroz program “grad od četvrt sata”. Prodavnice mješovite robe, radno mjesto, parkovi, škole, kafei, teretane, ambulante, sve bi trebalo biti dostupno unutar petnaest minuta. Nova blizina svih ili barem većine sadržaja unutar “grada od četvrt sata” potaknut će vožnju biciklima i smanjiti automobilski saobraćaj.

Rad na daljinu je doživio svoju ekspanziju tokom lockdowna. Pokazalo se da mnoge kompanije mogu ostvariti velike uštede time što njihovi zaposlenici svoje stanove koriste kao urede iz kojih obavljaju sve poslove koje su obavljali iz ureda svoga poslodavca. Međutim, rad na daljinu ima i svoje nedostatke. Naprimjer, uvođenje u posao novih saradnika i uspostavljanje povjerenja i timskog rada s njima izuzetno je teško postići preko videa. Na telekonferenciji se troši socijalni kapital, a ne stiže novi. Edukacije putem videa ostavljaju učenike iscrpljenim i bez inspiracije, u žudnji za stvarnim ljudskim kontaktom s profesorima i kolegama koji je u središtu učenja. Međusobni odnosi u stvarnom životu su izvor sreće i smisla. Aristotel je oko 350 godina prije nove ere ustvrdio da je čovjek društveno biće (zoon politikon). Glavna svrha grada (polisa) jeste da od nas napravi uzorna ljudska bića i građane. Za Aristotela bit gradova nije u spomenicima i parkovima već u ljudima i njihovom karakteru. Globalno zatvaranje/lockdown ljudi, sigurno ih je podsjetilo ili dovelo do ponovnog otkrivanja davno konstatovane činjenice da je čovjek društveno biće i da ne može funkcionirati izolovano izvan zajednice.

NEJEDNAKOST ĆE POSTATI JOŠ GORA

Globalna nejednakost u prihodima najbogatijih i najsiromašnijih zemalja na svijetu opada već nekoliko decenija. Međutim, u istom periodu rasla je nejednakost između najbogatijih i najsiromašnijih pojedinaca u istoj zemlji. Ipak, u posljednjim decenijama ekstremno siromaštvo (1,25 dolara dnevno za život) je značajno smanjeno. Na svjetskom nivou broj ljudi koji žive u ekstremnom siromaštvu pao je sa 1,9 milijardi 1990. na 650 miliona 2018., a stopa smrtnosti djece u tom razdoblju pala je za 59 procenata. COVID-19 sa svim mjerama zatvaranja može poništiti veliki dio tog napretka. Naprimjer, broj ljudi za koje je potvrđeno da su umrli od bolesti COVID-19 u Indiji zaključno sa julom 2020. bio je oko dvadeset osam hiljada, što je manje u odnosu na šezdeset hiljada djece koja ondje umiru od posljedica nehranjenosti svakog mjeseca. Zatvaranje/lockdown imalo je za cilj zaštitu života, ali je ono dovelo do privrednog kolapsa, što je izazvalo neizrecive teškoće i pogoršalo zdravstvene probleme, od gladi do depresije. Nakon privredne paralize stiže neizbježna dužnička kriza. U Sjedinjenim Državama, Evropi, Japanu i Kini ekonomska šteta je velika, ali popraviti će je velika ulaganja kojima vlade žele ublažiti udar krize. To nije slučaj sa siromašnim zemljama koje su već silno zadužene. Kako bi zadržale svoje privrede “iznad vode” te zemlje će morati uzimati kredite u dolarima i uz visoke kamate, koje će morati otplaćivati u svojim valutama kojima vrijednost brzo pada. U budućnosti one će se suočiti sa hiperinflacijom ili bankrotima, ukoliko ne dođe do velikih programa opraštanja dugova. Nakon pandemije, postignuća više decenija propala su u nekoliko mjeseci. U idućih nekoliko godina između sedamdeset i četriristotine i trideset miliona ljudi ponovo će završiti u ekstremnom siromaštvu. Nejednakost između najbogatijih i najsiromašnijih ljudi na Zemlji sada ponovo raste i to brzim tempom. Privrede mnogih zemalja u razvoju suočit će se s velikim poteškoćama.

Priča o nejednakosti nije samo priča o nacijama nego i o korporacijama. Na Zapadu i izvan njega, velike kompanije se povećavaju i po profitu i po tržišnom udjelu. COVID-19 učinit će velike još većima. Između pandemije i zatvaranja/lockdowna, velike digitalne kompanije stekle su vitalno značenje i doživjele poslovni uzlet. One će nastaviti uspješno rasti kako se ljudi budu sve udobnije osjećali živeći digitalni život. Velike kompanije

imaju jače kreditne linije i mogu izdržati olujna vremena, imaju regionalne i globalne brendove i širu mrežu opskrbe i potražnje.

Nejednakost u Americi je zapanjujuća. Najbogatijih deset posto u Americi ima u vlasništvu gotovo sedamdeset posto ukupnog bogatstva zemlje, od kuća i automobila do dionica i obveznica, dok drugih pedeset posto ima samo jedan i po posto imovine. COVID-19 produbljuje sve te razlike. On će presjeći Ameriku napola. Siromašna područja imaju znatno veće stope infekcija od bogatih, te lošije ishode bolesti. Vladine politike podupiru bogate. Porezni zakoni u mnogim zapadnim zemljama na bezbroj načina favoriziraju kapital u odnosu na rad. Prihod od investicija raste brže od rasta plaća. Jaz će se povećavati. Michael Sandel, filozof sa Harvarda, u knjizi “What Money Can’t Buy: The Moral Limits of Markets” zaključuje kako se savremeno čovječanstvo pomaknulo od prihvatanja tržišne ekonomije do stvaranja tržišnog društva u kojem se sve posmatra kroz prizmu novca. Ako trebate smještaj u studentskom domu možete dobiti onaj za osnovnu cijenu, a možete imati vrlo luksuznu sobu sa pristupom modernom restoranu, ako imate novac da platite. U mnogim zemljama možete poboljšati svoje uslove u zatvorskoj ćeliji ako imate novca da platite po utvrđenom cjenovniku zatvorskih usluga. Ako hoćete gledati utakmicu na modernim stadionima uzet ćete tribine sa jeftinim sjedalama za mase, ako ste sa malom ili prosječnom plaćom. Ako imate malo više novca možete izabrati skuplji smještaj na tribinama, a možete uzeti klimatizirani separe sa gurmanskim specijalitetima predviđenim za onih jedan posto super bogatih. Čak možete kupiti američku zelenu kartu koja će vas koštati između nekoliko stotina dolara do 1,8 miliona dolara. Šta više, pojedine zemlje, kao što su Kipar, Malta i Bugarska – članice EU – prodaju svoja državljanstva po određenoj cijeni. Sve te nejednakosti idu na štetu društvenog kapitala. Nejednakosti su neizbježne, ali nikada ne treba gubiti iz vida da su svi ljudi u moralnom smislu jednaki.

GLOBALIZACIJA NIJE MRTVA

Lockdown tokom pandemije COVID-19 bio je razlog da mnogi pomisle kako je globalizaciji došao kraj. U aprilu 2020. globalni avio-saobraćaj pao je za 94 posto u poređenju sa 2019. godinom, broj registriranih novih automobila u EU pao je za 76 posto, a u SAD nestalo je 20 miliona radnih

mjesta. EU je zabranila ulazak svim stranim posjetiocima, a nakratko je suspendovana sloboda kretanja i unutar Schengenske zone. Brzo su se javili pozivi za nacionalno jačanje na štetu evropske otvorenosti, a isto se postupalo i u SAD. Međutim, ekonomski oporavak je prvi prioritet u svim državama nakon što se bolest bude mogla kontrolirati. Sa sigurnošću se može tvrditi da zatvaranje granica i nametanje trgovinskih restrikcija sigurno šteti ekonomskom oporavku. S obzirom da je tako, može se osnovano zaključiti da će globalna razmjena roba i usluga biti nastavljena, uz povremene zastoje i usporavanja.

SVIJET POSTAJE BIPOLARAN

Kriza izazvana COVID-19 ponovo je aktualizirala temu silaska SAD sa trona najveće sile. Istina, nije prvi put da se o tome govori. Samuel Huntington je evidentirao toliko ljudi koji su govorili o američkom padu da je za njih izumio riječ “deklinisti” (oni koji najavljuju pad). Pandemija COVID-19 je šesti slučaj pojave deklinizma. Prvi je bio sovjetsko lansiranje Sputnjika; drugi američka zaglavljenost u Vijetnamskom ratu; treći naftna kriza 1973.; četvrti afera Watergate; peti uspon Japana i sada šesti uspon Kine.

Bez obzira na pretjerivanja pojedinih autora u pogledu američkih slabosti, ipak postoje razlozi da se ozbiljno razmatra ova tema. Sjedinjene države su pokazale veliko nesnalaženje u upravljanju pandemijom COVID-19, što je naglasilo slabosti njihovog unutrašnjeg sistema i potkopalo njihovu sliku svjetske predvodnice, raspirujući razočarenje američkim modelom kapitalizma i demokratije. Međutim, u stvarnosti Amerika ostaje najveća ekonomija svijeta, koja obuhvata oko četvrtine ukupne svjetske proizvodnje. Ekonomist i investitor Ruchir Sharma napominje kako u slučaju da Kina i SAD zadrže svoj službeno objavljeni nominalni rast BDP-a iz 2019., oko šest, odnosno četiri posto, Kina ne bi dostigla Sjedinjene Države do 2050. godine. Također, ne treba zaboraviti da SAD ima daleko najjaču armiju sa vojnim budžetom većim od sljedećih deset zemalja zajedno. Svaki razgovor o usponu Kine počinje s ključnim trendom u njegovoj podlozi: privrednim rastom. Na početku devedesetih godina 20. stoljeća na Kinu je otpadalo manje od dva posto globalnog BDP-a. Sada iznosi šesnaest posto. Ima najveće rezervne strane valute na svijetu. Na prvom je mjestu u brodogradnji i proizvodnji solarnih panela i vjetrocentrala. Najveće je

automobilsko tržište, kao i računarske opreme i pametnih telefona. Ukratko, Kina je stupila na pozornicu. Njezin uspon je bio toliko dramatičan da se danas mogu vidjeti konture bipolarnog međunarodnog sistema.

U razdoblju ekonomskog uspona Kine došlo je do ekonomske stagnacije Evrope. Od 1990. zemlje koje danas čine EU smanjivale su udio u svjetskoj ekonomiji sa trideset na ispod dvadeset posto, a EU je i dalje geopolitički neefikasna. Njemačka, kao najbogatija zemlja EU, predstavlja samo četvrtinu kineske ekonomije. Indija koja se često navodi kao protuteža Kini ima ekonomiju jedne petine kineske. Rusija ima neke od formalnih atributa velike sile, npr. mogućnost veta u Vijeću sigurnosti UN i veliki nuklearni arsenal, ali ruska ekonomija je tek osmina kineske ekonomije, a vojni budžet četvrtina.

Naučnici još od Tukidida izražavali su zabrinutost zbog opasnosti “tranzicije moći” kad se velika sila u usponu sudara sa onom etabliranom. U okolnostima pandemije COVID-19 Peking je zauzeo poziciju s koje je nastojao ostvariti koristi u inozemstvu, šaljući medicinsku opremu i stručnjake kako bi pridobio naklonost putem “diplomacije maski”. SAD na čelu sa Trumpom su odlučile rezati sredstva za Svjetsku zdravstvenu organizaciju. Peking je dobio ovu rundu javne diplomatije.

Promjene koje uvodi akutelni kineski predsjednik Xi Jinping tako su velike da ih pojedini autori nazivaju “trećom revolucijom” u Kini, uporedivu sa Maovom izvornom komunističkom revolucijom i Deng Xiaopingovim otvaranjem prema kapitalističkim tržištima u osamdesetim godinama XX stoljeća. Xi Jinping djeluje na četiri fronta: veća moć za njega samoga, važnija uloga Komunističke partije u ekonomiji i društvu, pojačana regulacija informacija i kapitala, te agresivnija vanjska politika.

Xijeve politike posebno su tragične za stanovnike Sinkjanga s muslimanskom većinom, gdje je u sabirne logore vlada internirala million Ujgura/muslimana radi “preodgoja” a još million njih stavila pod opsežan nadzor. U vanjskoj politici Kina je sada mnogo ambicioznija, nastoji preuzeti vodeće pozicije u što više UN agencija, a posebno je ambiciozan plan “Jedan pojas, jedan put” i izgradnja ostrva u Južno-kineskom moru. Kada je 1990. Deng savjetovao svojim kolegama iz kineskog vodstva da čekaju povoljan trenutak, zemlja je bila osiromašena, sa slabom ekonomijom. Sada, Kina je moćna sila. U međuvremenu, Kina je razvijala svoju snagu,

a danas traži veću regionalnu i globalnu ulogu kao i sve velesile kada im naraste bogatstvo i snaga.

Za SAD odnosi s takmacem poput Kine nov su i jedinstven izazov. Uspon Kine izaziva veliku zabrinutost među gotovo svim njenim susjedima od Japana do Australije. Australija Kinu smatra svojim glavnim protivnikom, posebno u svjetlu brojnih kibernetičkih napada na australske mete. Japan je obnovio Transpacifičko partnerstvo. Vijetnam je veoma oprezan, zbog čega je započeo vojno partnerstvo sa SAD. Tajvan je na posljednjim izborima izabrao antikineskog predsjednika. Kineska fundamentalna geostrateška slabost uvijek je bila bogatstvo susjednih zemalja koje se protive njenom rastu. Napetosti između SAD i Kine su neizbježne, ali sukob nije.

Evropska historija je pokazala da je multipolarnost – sistem u kojem više velikih sila manevriše kako bi povećale svoj utjecaj u velikoj igri realpolitike – nestabilna, i ratovi su česti među tim silama. Bipolarni poredak koji je karakterizirao suparništvo Sovjetskog Saveza i SAD trajao je manje od pedeset godina. Njime je započelo najduže razdoblje mira među velikim silama u sto pedeset godina, a završetak bipolarnog poretka desio se, bez ispaljenog metka, disolucijom Sovjetskog Saveza.

PONEKAD SU NAJVEĆI REALISTI IDEALISTI

Na samome kraju knjige Fareed Zakaria zaključuje: bude li dovoljno mudrosti savremeni svjetski poredak će biti multilateralan svijet, a ne multipolarni ili bipolarni, jer bi jedan mogao voditi u nestabilnost, a drugi u novi hladni rat. Funkcionalni multilateralan sistem daje politiku da se riješe zajednički problemi. Pandemija savršeno ilustrira rizike i prednosti međusobno povezanog svijeta. Kriza je po svojoj prirodi globalna, utječe na sve zemlje, bogate i siromašne. Niko nije siguran ako svi ne mogu imati određeni stepen sigurnosti. Problemi životne okoline također zahtijevaju kolektivno djelovanje. Klimatske promjene su najdramatičniji primjer globalnog izazova jer mogu zaprijetiti samom ljudskom opstanku, a ne mogu se riješiti bez kontinuirane saradnje svih, a posebno najvećih zagađivača – SAD i Kine. Ako to nije razlog za saradnju, onda je teško naći bolji razlog. Ako se ne pronade način za stvaranje nekog okvira saradnje, svijet će se suočiti sa neograničenim nacionalnim nadmetanjem. Ako SAD i Kina, dvije najdinamičnije i tehnološki najnaprednije zemlje na svijetu krenu

u nesputani sukob, od militarizacije svemira do naoružavanja u kibernetičkom prostoru, koje potiče utrka u naoružanju i umjetnoj inteligenciji, rezultat bi mogao biti katastrofalan. Taj scenario, drugi hladni rat se može izbjeći kroz kontinuirani process diplomatije i saradnje, a idealno bi bilo da budu uključene i druge velike sile poput Evropske unije i Indije.

Ako države izbjegnu rat njihovi će narodi živjeti duže, bogatije i sigurnije. Ako se ekonomske veze isprepliću, svima bi trebalo biti bolje.